

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

2005

6(2)

Atatürk Üniversitesi Basımevi – ERZURUM

AYVALIK'TA BİR KİLİSE RESTORASYONU

Hatice UÇAR*

Özet: Araştırma konusu olan Faneromeni Kilisesi; Ege Bölgesi'nde, Balıkesir ili, Ayvalık İlçesi tarihi dokusu içinde yer almaktadır. Yapı; içinde varolduğu söylenen kutsal sudan dolayı; Ayazma olarak da tanınmaktadır. Ayvalık tarihi dokusu içinde yer alan diğer kiliseler kadar yüksek olmayan yapının; kent tacı niteliği olmayıp, çevresinde yer alan yapılar arasında sıkıştığı, mevcut doku silüetinde etkin rol oynamadığı, ancak çevresindeki yapılaşmayı yönlendirerek kentin tarihi dokusunun oluşmasında etkin rol oynayan bir öge niteliğinde olduğu görülür. Bu çalışmanın amacı, 1925 yılında yapılan mübadeleden sonra çok zarar gören ve işlevi değiştirilen, kendi çabasıyla ayakta kalarak günümüze kadar gelebilen, ulusal kültür mirasımız içinde ve Ayvalık tarihi dokusunda önemli yeri olan bu yapının tarihsel dönüşümünü ve yapılan onarım önerilerini tartışmaktır. Bu doğrultuda, 1/50 ölçekli rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanan yapının, mevcut durumu fotoğraflarla belgelenecek, elde edilen verilerle restorasyon kriterleri belirlenmiş, restorasyona yönelik olarak kültür mirasımıza uygun bir işlev önerilerek, yapının çağdaş yaşamımızla bütünleştirilmesi ve yapının gelecek kuşaklara aktarılması görevinin yerine getirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kilise, Ayvalık, ayazma(kutsal su), naos, narteks

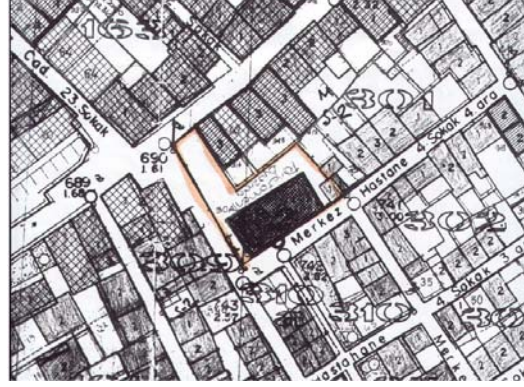
1. Giriş

Balıkesir İli'ne bağlı Ayvalık İlçesi kent içi dokusunun önemli öğelerinden birini oluşturan Faneromeni kilisesi, 1925 yılındaki mübadeleden itibaren işlev değiştirmiş ve önemli ölçüde yıpranmışken, 1950 yılından itibaren zeytincilik işletmesi olarak kullanılmaya başlanmış, 1976'da el değiştirdikten sonra ise zeytinyağı imalathanesine dönüştürülmüş ve özellikle bu dönemde özgün yapısını yitirmiştir.

A. Yapının Yeri

Ege Denizi kıyısında yer alan ve mevcut tarihi dokusuyla günümüze kadar büyük ölçüde bozulmadan gelmeyi başarabilen, tarihi dokusuyla önem kazanan ve dikkat çeken Ayvalık İlçesi'nin merkezinde, kıyıya paralel ikinci anayol üzerinde konumlanan Faneromeni Kilisesi (İmar Planları, 1994 – 1/1000 Ölçekli İmar Planları, 1990-1995) ;22.01.1994 tarihinde onanmış, 1/1000 ölçekli Ayvalık koruma amaçlı uygulama imar planlarında: Kemalpaşa Mahallesi, 38 pafta, 301 ada, 8 parsel sayılı yerde (Şekil 1), düz bir arazide inşa edilmiştir.

* Yrd.Doç.Dr., Balıkesir Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık ABD.



Çizim 1: Ayazma Kilisesi'nin imar planı içindeki konumu

B. Kilisenin Bugünkü Durumu

Ayvalık tarihi dokusu içinde, Kemalpaşa Mahallesi'nde, etrafı dar sokaklar ve bu sokakları sınırlayan geleneksel Ayvalık evleriyle çevrili olan Faneromeni Kilisesi, Hastahane Caddesi, 4. aralıkta, düz bir arsa üzerinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultuda uzanan, 12m. yüksekliğe sahip, dikdörtgen formu, üzeri beşik çatı ile örtülü, giriş cephesi oldukça süslü kagir bir yapıdır. Ön cephesinde yer alan üçgen alınlıkta yazılı olan 1890 yılında inşa edildiği bilinmektedir.

Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 28.02.1989 gün ve 795 sayılı kararı ekinde, 30A envanter numarası ile tescil edilen (Balıkesir İ.K.T.M. ve Müze M.Dök.) ve 1925 Yılında yapılan mübadeleden sonra özel mülkiyete geçen yapı (Aktepe, 1994) 02.05.2001 Yılında Kültür Bakanlığı tarafından kamulaştırılmıştır (Ayvalık T.S.M. ve Balıkesir İKT.M.Dök.).

Söz konusu Faneromeni Kilisesi, Bizans Kiliseleri'nin devamı şeklinde değerlendirilebilen Rum Ortodoks Kiliseleri'nin Batı Anadolu'daki son örneklerinden biri olup (Akın, 2001, s. 89), yan cephelerini süsleyen kompozit başlıklı taş *plasturları*, yine kompozit başlıklı dairesel kesitli sütunları, ön cephesindeki oldukça süslü, arka cephesindeki ise sade olan iki üçgen alınlığı (*fronton*), dört cepheyi çevreleyen ve iki bölümden oluşan *frizi*, yan cephelerde yer alan ve üzerinde sarımsak taşı saçağı ile etrafı yine sarımsak taşından söve ile çevrilmiş pencereleriyle, günümüze kadar sağlam olarak gelebilen yapı (Şekil 2), kentte yaşayan sakinlerle araştırma amaçlı görüşmelerden öğrenildiğine göre, özel mülkiyete geçtikten sonra uzun süre orijinal işlevi ile hiç bağdaşmayan zeytin yağı atölyesi olarak işlev görmüştür.



Fotoğraf 1: Ayazma yapısının bileşenleri



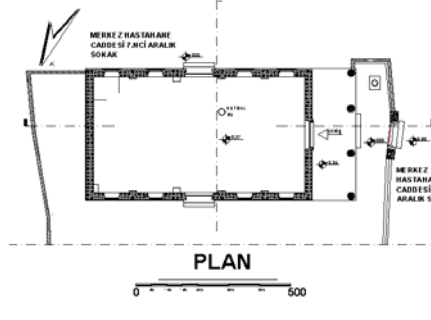
Fotoğraf 2: Yapıya sonradan eklenen ahşap bölüm.

Günümüzde *naosun* içinde var olduğu söylenen kutsal suya ait bir adet kuyunun, kiliseyi Hastane caddesi 7.Aralık Sokağa bağlayan kapıya yakın mesafede yer aldığı görülür.

Esas girişi güneybatı cephesinden verilmiş olup, iki yan cephesinde orjinalinde var olan birer kapının sonradan kapatıldığı görülmektedir. Sağ yan cephesinde yer alan kapının önünde; kilise'nin işlevini sürdürdüğü dönemde, yan sokağa doğrudan ulaşımı sağlayan iki basamaklı taş merdivenin bir basamağının günümüzde de yerinde mevcut olduğu görülmektedir. Sol yan cephesinde yer alan ve sonradan kapatılan kapının önünde ise kilisenin yan bahçesine ulaşımı sağlayan herhangi bir merdiven yoktur. Ancak yerinde yapılan incelemede, kilisenin sol yan cephesini sınırlayan yan bahçesi ile sağ yan cephesini sınırlayan yan sokağın aynı kotta oldukları tesbit edilmiştir. Bu nedenle sağ yan cephesinde yer alan kapının önünde günümüzde görülen taş basamağın; sol yan cephesinde yer alan kapının önünde de orijinalinde var olduğu, ancak bu kapı kapatıldıktan sonra kaldırılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. Kapatılan bu kapılardan, sağ yan cephede yer alan kapının pencereye, sol yan cephede yer alan kapının ise üst bölümüne, ara katın devamı niteliğinde, ahşaptan, kapalı bir mekan eklendiği görülür (Şekil 3). Ayrıca *naosun* arka cephe duvarında; arka bahçeye ulaşımı sağlayan ve sonradan açıldığı anlaşılan tek kanatlı bir kapının yer aldığı görülür. Bu kapıdan arka bahçeye ulaşımı sağlayan merdiven, Kilise'nin arka cephe duvarının, bu cephenin subasman duvarından yaklaşık olarak bir basamak genişliğinde geri çekilmesiyle oluşturulduğu gözlenir.

Narteksin, orjinalinde açık olan ve sütunlarla sınırlandırılmış olan üç cephesi; günümüzde bu sütunların yarı yüksekliğine kadar duvarla örülerek kapalı mekan haline getiriliği görülür. *Naosun* içinde, arka cephe tarafında ise, sonradan ilave edildiği anlaşılan, ulaşımı; arka bahçede yer alan ve yine sonradan ilave edildiği anlaşılan bir merdiven ile sağlanan ve kilisenin yapısı ile uyum sağlamayan bir ara kat oluşturulduğu görülmektedir. Bu kata, arka bahçede yer alan bir merdiven ile ulaşılır. Ara katı merdivene bağlayan kapı ise *naostan* arka bahçeye geçişi sağlayan tek kanatlı kapının ölçülerindedir. *Naosun* iç mekanında, Kilisenin özel mülkiyete geçtikten sonra yağ atölyesi olarak işlev gördüğü dönemde ilave edildiği akla gelen bazı müstemilatların da yer aldığı görülmektedir. Ancak kiliseye sonradan yapılan bu ekler kilisenin özgün mimarisini bozucu niteliktedir.

Faneromeni Kilisesi'nin Ayvalık kent merkezinde yer alan diğer kiliseler arasındaki yerini tesbit etmek amacı ile yapılan araştırmalarda, bu kilisenin kent merkezinde; apsisi olmayan tek kilise olduğu saptanmıştır (Gündoğmaz, 2003, ss. 166-168). Ayrıca kentte yer alan diğer kiliselerden farklı olan bir özelliği de apsis ekseninin kuzeydoğu – güneybatı istikametinde olmasıdır (a.g.e., s. 166). Kıyıya mesafesi ise: yaklaşık olarak 100 metredir (Aktepe, 1994, s.51).



Çizim 2: Ayazma kilisesinin planı



Çizim 3: Ayazma Kilisesinin giriş cephesi

C. Kilisenin Plan Özellikleri

Faneromeni Kilisesi; 200 metrekare alana sahip düz bir arsa üzerinde, tabanda yaklaşık olarak 150 metrekare büyüklükteki alanı kaplayan, dikdörtgen formu bir yapıdır. Kilise; Hastane Caddesi,4. Aralık Sokak ile Merkez Hastane Caddesi 7. Sokağın kesiştiği köşe parsel üzerinde yer alır. Kilisenin *narteksi*; 4.Aralık Sokaktan 2 metre içeride ve aynı yol kotundan 0.35 metre yükseklikte başlatılmıştır. Kilisenin yüksekliği fazla olmadığı için çevresindeki yapılar arasında sıkışmış durumda olduğu gözlemlenmektedir. Katolik kiliselerinden farklı özellikler taşıdığı görülür (Anzerlioğlu, 2002, ss. 44-45). Ayvalık Tarihi Kent Dokusu içinde yer alan diğer kiliseler ile bu kiliselerin çevrelerinde yapılan araştırmalarda; her kiliseye ait bazı sosyal içerikli yapılar ile birlikte mutlaka bir çeşmenin de yer aldığı, tesbit edilmiştir. Bu bağlamda, Faneromeni Kilisesi'nin çevresinde yapılan araştırmalarda, söz konusu sosyal içerikli yapıların günümüze kadar gelemediği, ancak kilisenin sağ yan cephesini sınırlayan 7.Aralık Sokağı ile kilisenin ön cephesini sınırlayan 4. Aralık Sokağı'nın kesiştiği yerde, kilisenin karşısında yer alan parselde konumlanan, günümüzde 19 numaralı evin kilisenin sağ yan cephesine bakan cephe duvarında yer alan çeşmenin, kiliseye ait bir çeşme olduğu, çeşmenin önünde yer alan sokağın da kilisenin bahçesi olduğu fikrini akla getirmektedir. Ancak Ayvalık İlçesi Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'ne ait arşivde muhafaza edilen tapu kayıtlarında yapılan incelemede: söz konusu çeşmenin 38 pafta, 313ada, 19.25 metrekare alana sahip 7 parselde yer aldığı, 23.09.1946 tarihinde kadastro paftasının kesinleştiği sırada tespit gördüğü, ancak tapuya tescil edilmediği tespit edilmiştir. Kıyıya yaklaşık olarak 100 metre mesafede konumlanan kilisenin esas giriş kapısı, Merkez Hastane Caddesi 4. Aralık

Sokaktan verilmiştir. Bu esas girişinin haricinde, kilisenin sağ ve sol yan cephelerinin orta bölümünde de birer giriş kapısının daha yer aldığı görülür. Sağ yan cephesinde yer alan kapıdan doğrudan Hastane Caddesi 7. Aralık Sokağı'na, sol yan cephesinde yer alan kapıdan ise doğrudan kiliseye ait yan bahçeye ulaşılmaktadır. Günümüzde kilisenin arka cephesinde yer alan ve arka bahçeye ulaşımı sağlayan tek kanatlı kapının, kilisenin özel mülkiyete geçtikten sonra zeytinyağı atölyesi olarak işlev verildiği dönemde açıldığı tahmin edilmektedir. Kilisenin arka bahçesi, sol yan cephesinin önünde yer alan yan bahçesi ve sağ yan cephesini sınırlayan Hastane Caddesi 7. Aralık Sokağı'nın aynı kotta yer aldıkları rölöve çalışmaları sonucunda tesbit edilmiştir.

1. Narteks

Ayvalık Tarihi Kent Dokusu içerisinde yer alan kiliselerin bazı örneklerinde; batı duvarının önünde çoğunlukla dikdörtgen planlı olarak yer alan narteksin; bazı örneklerde batı duvarı ile kuzey ve güney cephe duvarlarının bir bölümün önünde devam ettirilerek U şeklinde düzenlendiği, bazı örneklerde ise: batı duvarı ile sadece bir yan cephe duvarının bir bölümünün önünde devam ettirilerek L şeklinde düzenlendiği görülür. Bu bağlamda Faneromeni Kilisenin *narteksi*, giriş cephesinde, bu cepheyi sınırlayan Hastane Caddesi 4. Aralık Sokak'tan 2 metre içeri çekilerek, aynı sokağın zemin kotundan 0,35 metre yükseklikte yer alan bir platformda dikdörtgen formlu olarak planlanmıştır. *Naosa* giriş kapısının yer aldığı cephe haricinde diğer üç cephesi açıktır. Narteksin ön cephesi rölöve planında da görüldüğü gibi 8.63 metre genişliktedir. Ayrıca *nartekse*; ön cephesinin sağ bölümünde yer alan 5,15 metre uzunlukta taş basamaktan ulaşılır. *Narteksin* 8.63 metre genişliğindeki ön cephesine eşit aralıklarla yerleştirilmiş, taştan, dairesel kesitli, üzerinde Yunan yapı stillerinden biri olan kompozit sütun başlıklarının da bulunduğu dört tane sütun görülür. Bu sütunlar, iki bölümden oluşan sade bir *friz* ile birbirlerine bağlanmışlardır. *frizin* üzerinde ise; ortası kabartma şeklinde bitkisel motiflerle bezenmiş ve kenarları silmelerle sınırlandırılmış, köşelerinde birer bitkisel motifli *akroterin* konumlandığı üçgen alınlık yer alır. Üçgen alınlığı sınırlayan silmeler *frizin* üzerinden dışarıya taşırılmıştır.

Üç cephesi açık olan *narteksin* üzeri düz bir tavanla örtülü olup, eşit boyutlardaki dikdörtgenlerin yan yana ve alt alta tekrarından oluşan *naosun* tavan örtüsünün, *narteksin* tavanında düz olarak devam ettirildiği ve her dikdörtgenin ortasında *naosta* olduğu gibi bu tavanda da alçıdan çiçek motiflerinin yer aldıkları görülür.

2. Naos

Yol kotundan 0.35metre yüksekte konumlanan *narteksten* girilen *naosun* iç mekanının eni, 7,53 metre, boyu 13.59 metredir. Ayrıca: *naosta* yer alan nef sayısına göre yapılan sınıflamada; üç nefli ve tek nefli olarak iki grupta toplanan Rum Ortodoks kiliselerinden; *naosu* üç nefli olanların Ayvalık Tarihi Kent Dokusu içerisinde çoğunlukla yer aldıkları görülür. Ancak Faneromeni Kilisesi: bu kiliselerden tek açıklıklı (tek *nefli*) olanıdır. *Naos*, içinde bölücü eleman veya

taşıyıcı öge (sütun) kullanılmadan tek açıklıklı olarak geçilmiştir. Yine bu kilisede; *naos* kilisenin merkezi konumunda olup, kiliseye ait diğer bölümlerin bu mekanın etrafında toplandığı görülür (Eyice, 1963, s.89).

Ayvalık Tarihi Kent Dokusu içerisinde yer alan kiliselerin doğu duvarında bazı örneklerde tek, bazı örneklerde de biri orta nefte, diğer ikisi de yan neflerde olmak üzere üç adet apsis yer alır. Bu apsislerden orta nefteki yan neflerdekinden daha büyüktür. Ancak; tek *nefli* olan bu kilisenin *apsisinin* yer alması gereken arka cephe duvarında, arka bahçeye ulaşımı sağlayan ve sonradan açılan bir kapının yer alması nedeniyle, orjinalinde bu duvarda bir *apsisin* varolduğu konusunda herhangi bir ize ve belgeye rastlanılamamıştır.

Narteksin orta eksenini üzerinde yer alan çift kanatlı, 1.60 metre genişlikte ahşap bir kapıdan *naosa* girilir. Günümüzde beton olan *naosun* taban döşeme kaplamasının, orjinalinde, *narteksin* taban döşemesi gibi sarımsak taşından kaplı olduğu fikrini akla getirmektedir. Ayrıca bu mekana; esas giriş kapısından başka, sol ve sağ yan cephelerinin orta bölümünde, yer alan yine 1.60 metre genişlikte (*naosun* esas giriş kapısıyla aynı genişlikte) birer kapıdan doğrudan ulaşım sağlanır. Ancak bu kapılardan; sağ yan cephesinde yer alan kapının önünde iki taş basamaktan oluşan bir merdivenin bulunduğu görülür. 0.37 metre kotunda yer alan *naostan*, bu cepheyi sınırlayan + 0.00 kotundaki yan sokağa (Merkez Hastane Caddesi 7. Aralık Sokak) bu taş basamaklı merdiven kullanılarak ulaşılır. Günümüzde bu kapı kapatılarak pencereye çevrilmiştir. Ayrıca *naosun* iç mekanında aynı kapıya yakın mesafede yukarıda bahsi geçen ve kilisenin adında etken olan kutsal suyun bulunduğu kuyu yer alır. Diğer yan cephede yer alan kapı ise kapatılarak, üst bölümüne *naosun* arka bölümünde oluşturulan galeri şeklindeki ara katla irtibatlı bir ahşap mekan eklendiği görülür (bkz. Rölöve planı). Orjinalinde bu cephede yer alan kapıdan kilisenin yan bahçesine, oradan da kilisenin ön bahçesine ve *narteksi* sınırlayan sokağa ulaşım sağlanmaktadır. Bu bağlamda, kilisenin, ön, yan ve arka bahçeleri birbirleriyle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca *naosun* aydınlatılması; yan duvarlarının her birine açılan dörder pencere aracılığıyla sağlanır. Bu pencerelerin hepsi aynı ebatlarda olup, pencerenin boyu eninin iki buçuk katıdır. İç mekan düzeni cepheye yansıyan *naosun*; üzeri beşik çatı ile örtülüdür. Beşik çatının eğimi *naosun* iç mekanında da algılanmaktadır. Aynı ebatlardaki dikdörtgenlerin yan yana ve alt alta tekrarından oluşan işlemeli tavanda bu; tekrarlanan her dikdörtgenin ortasında alçıdan bir çiçek motifinin yer aldığı görülür.

Ortodokslar için önemli olan, alfa ve omega gibi harfler ile, balık ve haç gibi kutsal simgelerden haç işaretinin (Hançerlioğlu, 1993, s. 382) bu kilisede, bütün cepheleri süsleyen gösterişli kompozit sütun başlıklarının her birinde, iki *volütün* birbirine teğet geldiği noktada ve sütun başlığının düşey eksenini üzerinde yer aldığı görülür.

3. Cephe düzeni

Farklı yörelerde konumlanan kilise yapılarının ana çizgilerinde görülen farklılıklarda önemli rolü olan, yöreye ait gelenekler, kullanım alışkanlıkları,

yöreyle ait yapımların teknikleri, kısaca yöresel mimarinin (Ahunbay, 1997, ss. 1010-1011) bu kilisede de uygulandığı görülmektedir (Ayvalık Tarihi Dokusu içinde yer alan diğer kiliseler gibi bu kilise de bazilikal plan şemasına sahiptir. Bizans döneminde inşa edilen kiliselerin özelliklerini taşır. Bu mimari özelliklere: 18. ve 19. Yüzyılın mimari özellikleri de eklenmiş ve yeni bir üslup olan 'neoklasik' üslup ile, Ayvalık'a ait yöresel bir malzeme olan sarımsak taşı kullanılarak yığma sistemde inşa edilmiştir. Kiliseler gibi neoklasik üslubun hakim olduğu Ayvalığın tarihi dokusunu oluşturan evlerin de yine sarımsak taşı kullanılarak yığma sistemde inşa edildikleri görülmektedir. Bu nedenle Feneromeni Kilisesi; çevresinde yer alan ve tarihi dokuyu oluşturan evler ile bir bütünlük arz etmektedir. Ayvalığın kendine özgü bir yapı malzemesi olan sarımsak taşının kolay işlenebilme özelliği nedeniyle. evlerin ve kiliselerin cephe görünümlerine zenginlik katan öğeler arasında yer alan: plastır ve sütunlar ile bunların başlıklarında, pencereleri çevreleyen sövelerde, yine pencerelerin üzerinde konumlanan saçaklarda, bu saçaklar ile evlerin çıkma ve balkonlarını taşıyan konsollarda uygulanarak yörenin geleneksel yapımların tekniklerini oluşturan yığma sistem ile beraber yöresel mimariyi oluşturmada ve kiliseler ile evlere, bu evlerin sınırladıkları sokaklara yöresel bir kimlik kazandırmaktadırlar.)

Bu bağlamda Feneromeni Kilisesi'nin cephelerini incelediğimizde: bütün cephelerinde: sütun başlıkları, bu sütun başlıklarının üzerinde konumlanan ve kilisenin dört cephesini çepeçevre dolanan, her cephede aynı yatay etkiyi bırakan oldukça geniş ve iki bölümden oluşan *friz* ile iki yan cephesinde yer alan pencereleri çevreleyen sarımsak taşı söveler ve aynı pencereler üzerinde yer alan ve yine aynı taştan silmeli saçaklar ile bu saçakları taşıyan bitkisel motifli taş konsollar göze çarpmaktadır.

4. Giriş cephesi

Kilisenin, en önemli, süslü ve etkin cephesi giriş cephesidir. Sokaktan 0,35 metre yüksekte konumlanan *narteksin* ön cephesini oluşturan ve bu cephede yer alan, taştan örülmüş, dairesel kesitli dört sütun, eşit aralıklar ile yerleştirilerek cepheyi üç eşit parçaya ayırmıştır. Bu sütunlar, Yunan yapı stillerinden biri olan ve çiçek sepeti şeklindeki bitkisel motiflerden oluşan kompozit sütun başlığıyla sona ererler.

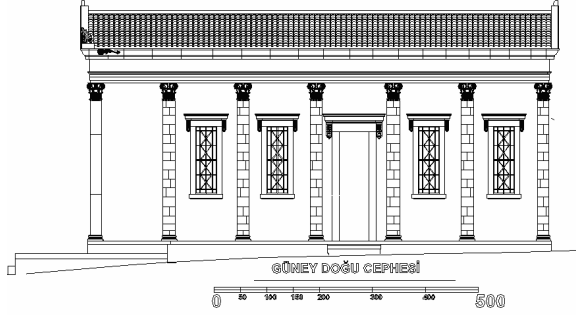
Ön cepheyi oluşturan bu dört sütunu birbirine bağlayan ve sütun başlıklarının üzerinde görülen geniş bir *friz* oldukça sade olup, ortasında bulunan ve ard arda gelen üç adet *silme* ile iki bölüme ayrılmıştır. Sütun başlıklarından sonra gelen ilk bölümü, iki tane *silme* ile bezeli olup *frizin* bu bölümünü üç eşit bölüme ayırmıştır. *Frizin* ikinci bölümü ise sadedir. İki bölümden oluşan *friz*, cephede güçlü bir düşey etki yaratan dairesel kesitli *kompozit* sütun başlıklı sütunlar ile, bu sütunların taşıdığı ve *frizin* üzerinde konumlanan *üçgen alınlık* arasında güçlü bir yatay etki bırakmaktadır. *Frizin* üzerinde konumlanan üçgen alınlığı sınırlayan silmeler *frizin* üzerinden dışarıya taşırılmıştır. Üçgen alınlık: köşelerinde bulunan bitkisel motif şeklindeki *akroter*leri ile alınlığın ortasında yer alan ve alınlığı süsleyen kabartma şeklindeki bitkisel motifli bezemeleriyle giriş

cephesine hakim durumdadır. Alınlığın ortasında yer alan kabartma şeklindeki bitkisel motifin tepe noktasında konumlanan iki *volüt*ün altında Hz. İsa'nın portresinin yer aldığı görülür. Bu öğeler cepheye anıtsal nitelik kazandırmıştır. Ayrıca kilise bu giriş cephesi ile Antik Yunan ve Roma Tapınakları'nın cephe düzenini hatırlatmaktadır(Gündoğmaz, 2003, s. 171).

Giriş cephesinde yer alan ve sokak kotundan 0.35 metre yüksekte konumlanan *nartekse*, bu cephenin sağ bölümünün önünde bulunan 5.15 metre uzunluktaki taş bir basamağa çıkıldıktan sonra ulaşılmaktadır.

5. Sağ yan cephe

Kilisenin sağ ve sol yan cepheleri; birer tanesi cepheyi düşeyde sınırlayan kenarlarda olmak üzere ve aynı özelliklere sahip toplam altı adet *kompozit* başlıklı taş *plasturla* beş eşit bölüme ayrılmıştır. Kilisenin esas giriş cephesi hariç diğer üç cephesini süsleyen ve kilisenin subasman kotundan başlayarak saçak kotunda, kilisenin bütün cephelerini çevreleyen *frize* kadar devam eden *plasturların* başlıkları; giriş cephesini süsleyen *kompozit* nizamlı sütun başlıkları ile aynı özelliktedir.



Çizim 4: Ayazma Kilisesi'nin Sağ Yan Cephesi



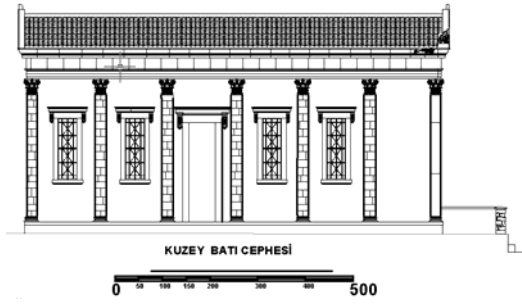
Fotoğraf 4: Pencereler

Kilisenin sağ yan cephesinin ortasında; sokaktan iki basamaklı taştan bir merdivenle ulaşılan, kilisenin sokakla bağlantısını sağlayan ve kilise özel mülkiyete geçtikten sonra kapatılarak pencereye çevrildiği öğrenilen, 1.60 metre genişlikte, dikdörtgen şeklinde bir giriş kapısı yer alır. Aynı cephede kapının sağ ve sol yanında yer alan ve düşeyde *plasturlarla* sınırlandırılmış ikişer bölümün her birinde ve bölümün orta aksı üzerinde, rölöve ölçülerinden, 0.80 metre genişlik ve yaklaşık olarak genişliğin iki buçuk katı kadar yüksekliğe sahip ebatlarda oldukları tesbit edilen, dikdörtgen şeklinde, çevresi taş söve ile sınırlanmış, üzerinde yine taştan *silmeli* ve *söveler*den dışa doğru taşan bir saçığı olan, bu saçakların altında da iki uçta, saçığı taşıma işlevini yüklenen, bitkisel motifli, taştan birer süs öğesinin bulunduğu, ayrıca pencerelerde sövelerin sınırladığı alana, geometrik motiflerin tekrarından oluşturulmuş birer demir ferforjenin yerleştirildiği görülür.

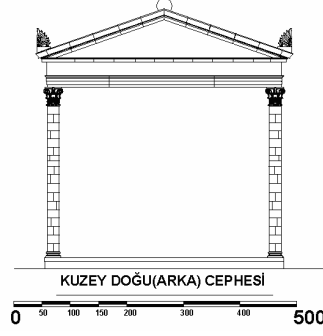
Bu cephenin, ortadaki bölümünde, orjinalinde yer alan giriş kapısının üzerinde de pencere saçığının aynısının yer aldığı görülür. Ayrıca yine bu cephede konumlanan bütün pencerelerin; aynı ebatta oldukları ve her birinin yer aldıkları bölüme aynı düzende (bölümün düşeyde orta aksı üzerinde), yerleştirildikleri rölöve ölçümleri ile tespit edilmiştir. (Şekil 4).

6. Sol yan cephe

Bu cephe de; sağ yan cephede olduğu gibi birer tanesi cepheyi düşeyde sınırlayan iki kenarda olmak üzere toplam altı adet taş *plastır*la beş eşit bölüme ayrılmış olup, ortadaki bölümünde, kilisenin yan bahçesine geçişi sağlayan, 1.60 metre genişlikte dikdörtgen şeklinde bir kapının yer aldığı görülür. Ancak, sol yan cephenin önünde yer alan yan bahçenin zemin kotu ile sağ yan cephenin önünde yer alan Hastane Caddesi 7. Aralık Sokağı'nın zemin kotu aynı olmasına rağmen, bu cephenin orta bölümünde yer alan kapının önünde; orjinalinde var olduğu düşünülen taş basamağın günümüzde yerinde olmadığı görülmektedir.



Çizim 5: Ayazma Kilisesi'nin Sol Yan Cephesi



Çizim 6: Ayazma Kilisesi'nin Arka Cephesi

Giriş cephesinde yer alan üçgen alınlığın alt kenarını sınırlayan ve *frizin* üzerinden dışarıya doğru taşan silme, aynı özellik ve aynı boyutlarda, yan cephelerde ve arka cephede de, bu cepheleri dolanan *frizin* üzerinden dışarıya doğru taşınarak devam ettirilmiştir. Sağ yan cephede olduğu gibi bu cephenin de, orta bölümünde yer alan kapının sağında ve solunda, *plastır*ların düşeyde oluşturdukları birbirine eşit ikişer aralığın her birinin orta aksı üzerinde, aynı ebatlarda: yine dikdörtgen formlu birer pencere yer alır. Rölöve ölçümlerinden, sol ve sağ yan cephelerinin her birinde dört adet olarak yer alan pencerelerin, *plastır*ların düşeyde oluşturdukları aynı ölçülerdeki aralıklarda aynı düzende yer aldıkları görülür.

7. Arka cephe

Arka cephe orjinalinde kapalı olup, sadece bu cephenin iki köşesinde, yan cephelerde görülen *plastırlardan* birer tanenin yer aldığı görülür. Bu cephede de *plastır*ların üzerinde taşıdıkları sütun başlıkları ile *frizin* devamının diğer cephelerdeki düzende devam ettirildiği görülür.

Bu cephede frizin üzerinde yer alan üçgen alınlığın, kilisenin ön cephesinde yer alan üçgen alınlıkla aynı özelliklerde olduğu gözlenir. Ancak: ön cephedeki üçgen alınlığın ortasında yer alan kabartma şeklindeki bitkisel motif ile aynı alınlığın üç köşesinde konumlanan ve bitkisel motif şeklindeki *akroter*ler arka cephenin üçgen alınlığında görülmemektedir. Ayrıca arka cephenin üçgen alınlığının çevresinde dönen *silmeler* de ön cephedeki üçgen alınlığı sınırlayan silmeler gibi *frizin* üzerinden dışarıya taşırılmıştır.

II. Restorasyon Önerisi

Restorasyon projesi aşamasında, öncelikli olarak, yapının özüne aykırı işlevlerden arındırılması hedeflenmiştir. Önerilecek işlevin hem kamusal niteliği olması, hem de tarihin değerlendirilmesi gerektiğinden yola çıkılarak, en uygun fonksiyonun, çağdaş bir müzecilik yaklaşımının sergilenebileceği bir müze olabileceği kanısına varılmıştır. Yapı içerisinde bulunan olumsuz ve zararlı eklerin çıkarılması, bozulmaya uğramış kısımların ise onarılması öngörülmüştür.

III. Sonuç

Balıkesir İli'ne bağlı Ayvalık İlçesi kent içi dokusunun önemli öğelerinden biri olan ve Ayazma olarak bilinen Faneromeni Kilisesi, geçirdiği çeşitli aşamalar sonunda oldukça yıpranmış ve işlev değişiklikleri nedeniyle özgün yapısını yitirmiştir. Yapının bütünlüğüne kavuşturulması amacıyla, yapının bir müzeye dönüştürülmesi önerilmiş, en az müdahale ile olumsuz eklerin kaldırılmasına yönelik, onarım ağırlıklı bir restorasyon projesi önerilmiştir.

Abstract: The Church Faneromeni, the subject of this study, is situated in the historical site of Ayvalık, a district of Balıkesir, Turkey. The construction is known as Ayazma because of the water, said to be present. The building, which is not as high as the other churches in the historical structure of Ayvalık, has not got a city-crown quality, is pinched among the buildings around, does not play a significant role in the present structure silhouette but has played an effective role in forming the historical landscape of the town, shaping the structure around itself. The purpose of this study is to discuss the historical transformation the restoration proposals made for the building, which has been damaged since the exchange of population in 1925, the function has been changed but survived by itself until today, having an important place in our national cultural heritage. The current state of the construction has been documented by photographs, a 1/50 scale (rölöve), (restitüsyon) and restoration projects have been prepared and restoration criteria are set with the data on hand. Thus, the construction has been proposed an appropriate function to our cultural heritage for restoration and its integration has been planned with our modern life to deliver it to posterity.

Key Words: Church, Ayvalık, sacred water, naos, narteks

Kaynakça

- Ahunbay,M., **Kilise**, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2.Cilt, Yem Yayınevi, İstanbul, 1997,
- Akın,Berrin., **Kentli Ayvalık**, Küçükköy Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, İzmir, 2001,
- Aktepe, H.M., **Ayvalık'ta Dini Yapıların Fiziksel Çevre Etkilerine Bağlı Oluşumu**, Mimar Sinan Üniversitesi Fenbilimleri Enstitüsü,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994,
- Anzerlioğlu, Y., **Türkiye'de Ortodoks Türkler(16.Yüzyıl-20.Yüzyıl)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2002,
- Eyice, Semavi., **Sondevir Bizans Mimarisi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul,1963,
- Gündoğmaz İpek, Gülay., **Ayvalık Tarihi Kent Merkezindeki Kiliselerin İncelenmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Fenbilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003,
- Haçerlioğlu,O., **Dünya İnançları Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul,1993, Evrim Matbaacılık,